

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Van Yüzüncü Yıl University
The Journal of Social Sciences Institute
Yıl / Year: 2021 - Sayı: Van Özel Sayısı
Issue: Van Special Issue
ISSN: 1302-6879 - Sayfa/Page: 239-262

Cumhuriyet Döneminin İlk Yıllarında (1925-1929) Van İlinde Tarım ve Hayvancılık İstatistiklerinin Analizi
In the Early Years of the Republic (1925-1929) an Analysis of Agriculture and Livestock Statistics in Van Province

• **Nursal KUMAŞ***

*Öğretim Görevlisi Dr, Bursa Uludağ Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü, Bursa/Türkiye.
Dr., Bursa Uludag University, Department of Atatürk's Principles and History of Turkish Revolution, Bursa/Turkey.
nkumas@uludag.edu.tr
ORCID: 0000-0002-6554-5007

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type:

Araştırma Makalesi/ Research Article

Geliş Tarihi / Date Received:

31/01/2021

Kabul Tarihi / Date Accepted:

26/03/2021

Yayın Tarihi / Date Published:

20/04/2021

Atrf: Kumaş, N. (2021). Cumhuriyet Döneminin İlk Yıllarında (1925-1929) Van İlinde Tarım ve Hayvancılık İstatistiklerinin Analizi. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Van Özel Sayısı, 239-262

Citation: Kumaş, N. (2021). In the Early Years of the Republic (1925-1929) An Analysis of Agriculture and Livestock Statistics in Van Province Analysis of Van Tales According to the Max Lüthi's Method. *Van Yüzüncü Yıl University the Journal of Social Sciences Institute*, Van Special Issue, 239-262

Öz

Bu çalışmada devlet salnameleri, 1927 nüfus sayımı, sanayi sayımı ve tarım sayımı istatistikleri çerçevesinde, 1925-1929 döneminde Van merkezde ve ilçelerinde tarım-hayvancılık alanında yaşanan faaliyetlerin bir değerlendirilmesi yapıldı. Şehirde ekimi yapılan tarımsal alanların miktarı, tahıl, baklagiller ve sanayi bitkileri kapsamında ekilen tohumların ve elde edilen ürünlerin cinsi, miktarı ve ekonomik değeri belirlendi. Ayrıca tarımsal faaliyetlerde kullanılan alet ve makinelerin sayısı tespit edildi. Van ili kapsamında ekonomik amaçlı olarak beslenen çeki, kümes ve çiftlik hayvanlarının sayıları, bu hayvanlardan elde edilen ürünlerin miktarı ve hayvanların ekonomik değerleri tablo ve grafiklerle desteklenerek anlamlandırılmaya çalışıldı. Tarım-hayvancılık Van ilinin temel ekonomik faaliyeydi. Nitekim 1927 yılı itibarıyla meslekleri tespit edilmiş nüfus içinde tarım-hayvancılık faaliyetleriyle uğraşanların oranı %78,23'tü. Aynı yıl verilerine göre şehir genelinde toplam 4243 adet tarım aleti ve makinesi, 11.744 çeki hayvanı, 21.982 kümes hayvanı ve 175.842 baş çiftlik hayvanı bulunmaktaydı. Çeki hayvanlarında ilk sırayı öküz, kümes hayvanlarında tavuk ve çiftlik hayvanlarında koyun almaktaydı. Tarımsal alanda da tahıl üretimi ilk sıradaydı. Buğday ve patatesin diğer ürünlere göre ekonomik değeri yüksekti.

Anahtar Kelimeler: Van, Cumhuriyet Dönemi Van, Van Tarım, Van Hayvancılık, Van İstatistik.

Abstract

In this study, an evaluation of the activities in the field of agriculture and livestock in the center and districts of Van during the period 1925-1929 was made within the framework of state yearbooks, 1927 census, industrial census and agricultural census statistics. The amount of agricultural land cultivated in the city, the type, amount and economic value of the products planted and obtained within the scope of cereals, legumes and industrial plants were determined. In addition, the number of tools and machines used in agricultural activities was detected. The number of transport, poultry and livestock fed for economic purposes within the province of Van, the amount of products obtained from these animals and the economic values of the animals were tried to be explained by supporting tables and graphics. Agriculture and animal husbandry was the main economic activity of Van province. As a matter of fact, the rate of those engaged in agriculture-animal husbandry activities among the population whose professions were determined as of 1927 was 78,23%. According to the data of the same year, there were 4243 agricultural tools and machines, 11.744 transportation animals 21.982 poultry animals and 175.842 livestock in the city. Ox, chicken in poultry and sheep in farm animals took the first place in transportation animals. Grain production was also in the first place in the agricultural field. The economic value of wheat and potatoes was higher than other products.

Keywords: Van, Republic Period Van, Van Agriculture, Van Livestock, Van Statistics.

Giriş

Van'ın kadim bir şehir olduğu ve tarihinin milattan önceki yüzyılların derinliklerine kadar indiği bölgede yapılan kazılar sonucunda anlaşıldı. Şehre hâkim olan tespit edilebilmiş ilk uygarlık Hurrilerdi. Sonraki yıllarda pek çok uygarlığın etkisi altında kalan Van ilk olarak 1534 yılında Osmanlı Devleti topraklarına katıldı. Bir süre sonra Osmanlı hâkimiyetinden çıkan şehir 1548 yılında tekrar ve son defa olmak üzere Osmanlı yönetimine girdi ve şehir Van beylerbeyliğinin merkezi yapıldı (Arvas, 2018: 31, 51-53). Van yakın dönemde (1915) Rus birlikleri tarafından işgal edilmiş olsa da 2 Nisan 1918 tarihinde işgalden kurtarıldı (Çölemerikli, 2009: 20). Cumhuriyet'in ilanından sonra Van il statüsü kazandı. Başkale, Erciş, Saray (Mahmudiye, Kâzımpaşa), Muradiye ve Çatak (Şitak) ilçe statüsünde Van iline bağlandı. XIX. yüzyılın sonlarına doğru Van ilinin iktisadi hayatında tarım ve hayvancılık ön plandaydı. Buğday, çavdar, arpa, darı ve pirinç ekimi yapılan bölgede; bakla, fasulye, kavun, karpuz, kendir, banya vb. ürünler yetiştirilmekteydi. Van Gölü'nden çıkarılan inci kefali de önemli bir ekonomik değere sahipti (Aslan, 2016: 208). Gölün bu olumlu katkısına karşın suyunun sodalı olması etrafındaki araziye verimsiz kılmaktaydı.

Tablo No: 1 Van İlinin 1927 Yılı Nüfus Sayımı Verileri
(28 Teşrinievvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri, Fasikül I, 1929: 17)

Yerleşim Yeri	1927 Yılı		
	Erkek	Kadın	Toplam
Van Merkez	11.819	10.694	22.513
Başkale	2519	2656	5175
Erciş	9557	8804	18.361
Gevaş	5740	5561	11.301
Muradiye	4029	2875	6904
Saray (Mahmudiye, Kâzımpaşa)	4142	3541	7683
Çatak	1719	1673	3392
Toplam	39.525	35.804	75.329

Tablo No: 1'deki verilere göre; Van Merkez ilçesinin yanında Erciş ve Gevaş ilçeleri de önemli bir nüfusa sahipti. Merkez, Erciş, Gevaş, Muradiye, Saray ve Çatak ilçelerinde kadın nüfusu erkek nüfustan azdı. Üstelik Muradiye ilçesinde kadın nüfusun %41,64 gibi düşük bir düzeyde olması dikkat çekiciydi. Muradiye ilçesinde olduğu kadar düşük olmasa da il genelinde de durum aynıydı ve kadın nüfus %47,53 oranındaydı.

Van ili genelinde yedi yaş üstü nüfusta okuma-yazma oranı %1,92 (erkek: %3,54; kadın: %0,16) olup Türkiye ortalamalarının (%10,58) çok altındaydı. İl genelinde Türkçe dışında en çok konuşulan dil Kürtçe'ydi (%76,63) ve şehirdeki gayrimüslim oranı oldukça azdı (%0,17). Şehrin toplam nüfusunun %47,19'u (erkek: %44,70 ve kadın: %49,94) 20-60 yaş aralığında olup, ekonomik yaşamda etkin grubu temsil etmekteydi. Bu bağlamda şehrin nüfusunun neredeyse yarısı ekonomik yaşamla doğrudan ilintiliydi. Okul yaşında olan çocuklar da nispeten bu faaliyetlerin içinde yer almaktaydı. Şehir genelinde ikâmete mahsus toplam 13.102 adet ikâmet edilen bina, 204 okul, 372 cami, 99 resmi daire ve 14 adet hamam bulunmaktaydı (28 Teşrinievvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri, Fasikül III, 1929: 22-23, 46, 62, 70, 74).

Şehrin içinde bulunduğu coğrafya (yeryüzü şekilleri, iklim vb.) tarımın kısıtlı yapılmasına neden olmaktadır. Buna karşın il genelinde mera ve çayırıkların yaygın oluşu ve yaylacılık faaliyetlerinin etkin bir şekilde sürdürülüyor olması ekonomik yaşamda hayvancılığı ön plana çıkarmaktaydı (Ertaş, 2020: 185). Bu çalışmada söz konusu faaliyetler dönemle ilgili yayımlanmış resmi veriler çerçevesinde irdelendi. Van iline ait 1927 yılı göstergeleri incelenerek şehrin genel karakteristiği hakkında bilgi verilmeye çalışıldı. Van ilinde yayımlanan Çaldıran gazetesi Van'ın işgal edildiği 1915 yılında kapandı. Bu tarihten sonra 1937 yılına kadar il genelinde herhangi bir yerel gazetesinin yayımlanmamış olması nedeniyle çalışmada tarım-hayvancılık

faaliyetlerinin yerel basın boyutu yer almadı (Sarı, 2017: 70). Ayrıca 20 Mayıs 1933 tarih ve 2197 sayılı Bazı Vilayetlerin İlgası ve Bazılarının Birleştirilmesi Hakkında Kanun'un 5.maddesiyle; "Hak(k)ârî Vilâyeti lâğvolunmuştur. Hak(k)ârî Kazası haline konularak Gevar Kazası ile birlikte Van Vilâyetine ve Beytüşşebap Kazası Siirt Vilâyetine bağlanmıştır" (Resmî Gazete, 1933: 2511). Bir süre Van iline bağlı kalan Hakkârî, 25 Aralık 1935 tarih ve 2885 sayılı kanunla merkezi Çölemerik olmak üzere yeniden il oldu (Resmî Gazete, 1936: 5902). Hakkârî şehriyle ilgili idari alanda yaşanan söz konusu değişiklikler ve 1930 yılıyla birlikte ülkede ekonomi alanında devletçi politikaların uygulanmaya başlanmış olması çalışmanın dönemsel aralığının 1925-1929 olarak sınırlandırılmasında etkili oldu.

1. Van İlinde Tarım ve Hayvancılık İstatistikleri

Cumhuriyet Dönemi'yle beraber tarımsal anlamda önemli gelişmeler yaşandı. 1923 yılında düzenlenen İzmir İktisat Kongresi'nde kalkınmanın sanayi ve tarımsal açıdan iki yönlü olması gerektiği yönünde bir karar alındı ve tarımda makineleşmenin sağlanması gerektiği vurgulandı. 1924 yılında köy kanununun çıkarılması ve ardından 1925 yılında Aşar Vergisi'nin kaldırılmış olması çiftçi üzerindeki vergi yükünü büyük ölçüde kaldırdı ve tarımsal üretimin önünü açmış oldu (Akın ve Kaya, 2020: 104).

1.1. Devlet Salnameleri (1925-1929)

Devlet salnamelerinde ülkenin şehirlerine ait coğrafi, zirai, ticari ve iktisadi bilgiler ve sayısal veriler yer almaktaydı (Şahin, 2015: 432). Bu bağlamda Van ilinde ekimi yapılan ürünlerin dönüm miktarları ve yıllık olarak elde edilen ürün miktarları 1925-1926 ve 1926-1927 dönemlerinde ilçe özelinde, 1927-1928 ve 1928-1929 dönemlerinde de il genelinde verildiği belirlendi. Salnamelerde bazı ilçelere ait arazi ve ürün miktarları çok ayrıntılı verilirken, bazı ilçelerde veriler yuvarlanmakta veya tahmini olarak eklenmekteydi. Bazı veriler de salnamede herhangi bir şekilde yer almamaktaydı. Ekimi yapılan araziler dönüm olarak ifade edilirken elde edilen ürünler için kilo ve kıyye ölçü birimleri kullanılmaktaydı. Kıyye ölçü biriminin farklı uygulama yöntemleri vardı (*Devellioğlu*, 2013: 596-597).¹ Devlet salnamelerinde kıyyenin gram karşılığı verilmediği için, kıyye ile ifade edilen rakamların gram karşılığı net olarak tespit edilemedi.

¹ Kıyye: Okka, dört yüz dirhem, kıyye-i âşârî: kilo, bin gram olan ağırlık ölçüsü, kıyye-i atika: (eski okka) okka, (eskiden) dört yüz dirhem olan bir ağırlık ölçüsü (1282 gramı karşılar), kıyye-i cedide (yeni okka): kilo, bin gram olan ağırlık ölçüsü (okkanın %78'ini karşılar).

1.1.1. 1925-1926 Dönemi

Bu dönemle ilgili verilerin ilçe özelinde ve genel ifadeler çerçevesinde verildiği belirlendi. Salnamede, Adilcevaz ve Hoşab'ın ilçe statüsünde Van iline bağlı olduğu görüldü. Bu dönemle ilgili salnamede tespit edilen bilgiler şunlardı: (*Türkiye Cumhuriyeti Devlet Sâlnâmesi (Rüsumat Sâlnâmesi) 1925-1926*, 1926: 872-875).

Merkez İlçe: İl merkezinde bu dönem içinde 300.000 dönüm civarında buğday, arpa, darı ve çeşitli sebzelerin ekimi yapıldı.

Adil Cevaz İlçesi: İlçede bu dönemde 10.000 dönüm buğday, 20.000 dönüm çavdar, 10.000 dönüm arpa ekildi. Alınan ortalama ürün miktarları şöyleydi: 1.000.000 kilo buğday, 1.000.000 kilo arpa, 2.000.000 kilo çavdar. Bunlardan 100.000 kilo buğday, 100.000 kilo arpa, 200.000 kilo çavdar Bitlis'e ve Erciş'e ihraç edilmekteydi. İlçede 14.000'e yakın koyun vardı. 12.000 kıyye tulum peyniri Erciş ve Bitlis'e ve 10.000 kıyye yapağı da Erzurum'a sevk edilmekteydi. İlçe merkezinde 200 dönüm zerdali ve 150 dönüm ceviz ağacı vardı ve yılda 100.000 kıyye zerdali ve 40.000 kıyye ceviz Erciş, Bitlis, Karaköse, Malazgirt, Bulanık, Muş ve Tutak ilçelerine gönderilmekteydi.

Başkale ilçesi: İlçede 1925 yılında 3000 dönüm arazi ekildi.

Erciş İlçesi: İlçe dâhilinde tahmini 60.000 dönüm arazide ziraat yapılmaktaydı. Elde edilen ürünlerden 100.000 kilo buğday ve 9000 kilo arpa şehir dışına ihraç edilmekteydi.

Gevaş İlçesi: İlçe dâhilinde her yıl tahmini olarak 21.200 dönüm arazi ekilmekteydi. Bu dönemde elde edilen ürün miktarları şu şekildeydi: 1.350.000 kıyye buğday, 240.000 kıyye arpa, 121.500 kıyye çavdar, 20.000 kıyye darı, 3300 kıyye mercimek.

Hoşab İlçesi: İlçe dâhilinde bir yıl içinde yapılan ekim 6500 dönümdü. Elde edilen ürün miktarları da 337.500 kilo buğday ve 215.000 kilo çavdar olmak üzere toplam 552.500 kiloydu. Bu miktar bölge halkının ihtiyacını temine yeterli değildi.

Muradiye İlçesi: 1925 yılında ilçedeki toplam hayvan miktarı 45.000'di. Bunun 13.000'i kasaplık koyundu. Ayrıca 25.000 kıyye yün, 30.000 kıyye peynir, 30.000 kıyye yağ ve 2000 kıyye yapağı üretilmekteydi. Her yıl ihracat bedeli olarak takriben 300.000 lira alınmaktaydı.

Çatak İlçesi: İlçe dâhilinde 1925 yılında 1700 dönüm arazi ekildi.

1.1.2. 1926-1927 Dönemi

Bu dönemle ilgili salnamede yer alan bilgiler şu şekildeydi: (*Türkiye Cumhuriyeti Devlet Sâlnâmesi (Rüsumat Sâlnâmesi) 1926-1927*, 1927: 1151-1153)

Van ilinin ziraata uygun arazisi tahmini olarak 239.000 dönümdü. İl merkezinde 639 manda, 1004 sığır, 25 katır, 452 merkep, 1105 at, 56.246 koyun, 19.924 keçi, 540 tiftik keçisi ve 6 adet deve bulunmaktaydı.

Başkale İlçesi: Ziraata uygun arazisi 150.000 dönümdü. Bunun 25.000'i ekildi. Ekilen çeşitli tohumlardan 3.000.000 kilo ürün elde edildi. İlçede 293 at, 224 kısrak, 74 katır, 134 merkep, 2451 öküz, 213 manda, 13.059 keçi ve 103 tiftik keçisi vardı.

Erciş İlçesi: İlçede 53.523 koyun, 16.975 keçi, 10.555 sığır, 984 at, 665 manda, 319 merkep vardı. İlçe dâhilinde ziraata uygun arazi 60.000 dönüm olup bu araziye çeşitli bitkilere ait olmak üzere toplam 900.000 tohum ekildi ve karşılığında 7.200.000 kilo ürün alındı.

Gevaş İlçesi: Ziraata uygun 110.000 dönüm arazinin 7800 dönümünde ekim yapıldı. İlçe genelinde toplam 36.122 hayvan vardı.

Muradiye İlçesi: İlçede 8800 dönüm arazide 137.000 kilo buğday ve arpa ekildi ve 1.370.000 kilo ürün alındı. İlçede 55.723 koyun, 11.976 kıl keçisi, 103 tiftik keçisi, 9 deve, 719 manda, 8749 sığır, 280 at, 767 kısrak, 88 merkep olmak üzere toplam 78.414 hayvan mevcuttu².

Saray İlçesi: İlçenin ziraata uygun arazisi 125.000 dönümdü ve bu araziye 109.000 kilo buğday ve arpa ekildi. 704.000 kilo ürün elde edildi. İlçede 27.111 koyun, 7917 keçi, 627 at, 4122 sığır, 12 katır, 45 merkep, 690 manda olmak üzere toplam 40.524 hayvan mevcuttu³.

Çatak İlçesi: İlçenin ziraata uygun arazisi 26.000 dönümdü. İlçedeki toplam hayvan sayısı 250'di.

1.1.3. 1927-1928 Dönemi

Bu dönemle ilgili sayısal veriler oldukça sınırlı olup şu şekildeydi: (*Türkiye Cumhuriyeti Devlet Sâlnâmesi (Rûsumat Sâlnâmesi) 1927-1928, 1928: 1270*). İl genelinde ziraata elverişli arazi miktarı 5.375.000 dönümdü ve bu arazinin 502.000 dönümüne hububat ekimi yapıldı. Ekilen bu araziden 39.606.250 kilo çeşitli türlerde ürün elde edildi. İlde toplam 4634 at, beygir vb. hayvan, 33.988 baş inek vb. sığır cinsinden hayvan ve 265.541 baş da koyun vardı.

1.1.4. 1928-1929 Dönemi

Bu dönemle ilgili bilgiler Latin Harfleriyle verilmekteydi ve ekilen tohumlar dönüm miktarlarına göre sırasıyla şöyleydi: (*Türkiye Cumhuriyeti Devlet Yıllığı, 1929: 751*). Arpa, çavdar, darı, nohut, fasulye, patates, mercimek, kenevir, bakla, soğan, pancar ve sarımsak.

² Toplam rakamın ilgili salnamede sehven 78.614 olarak yazılmış olduğu tespit edildi.

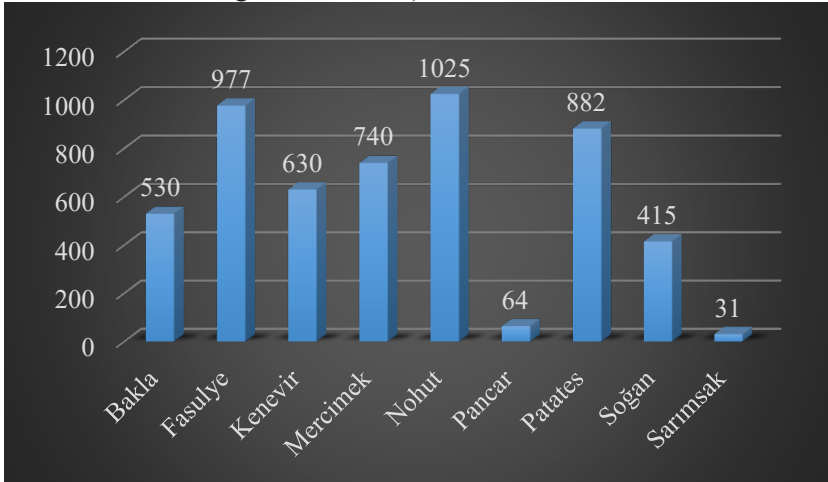
³ Toplam rakamın ilgili salnamede sehven 41.524 olarak yazılmış olduğu tespit edildi.

Bu ürünlerin dışında çeşitli tohumların bir arada ekildiği (mahlût) 21.050 dönümden oluşan ayrı bir ekimin yapıldığı da tespit edildi.

Tablo No: 2 1928-1929 Döneminde Van İlinde Ekilen Tarımsal Bitkiler ve Ekim Miktarları (Dönüm) (*Türkiye Cumhuriyeti Devlet Yıllığı, 1929: 751*)

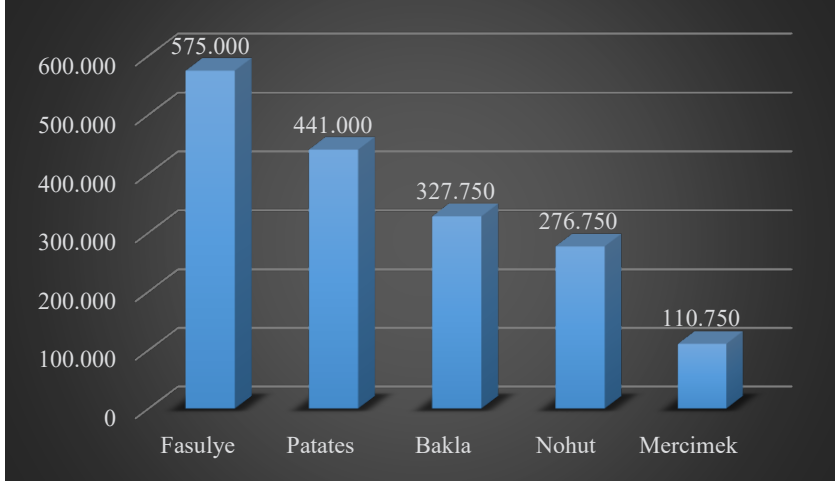
Arpa	Bakla	Buğday	Çavdar	Darı	Fasulye	Kenevir	Mercimek	Nohut	Pancar	Patates	Soğan	Sarımsak
75.700	530	261.450	13.100	8150	977	630	740	1025	64	882	415	31

Grafik No: 1 1928-1929 Döneminde Van İlinde Ekilen Tarımsal Bitkiler ve Ekim Miktarları (Dönüm) (İlk Dört Ürünün Dışında) (Tablo No: 2'deki verilere göre hazırlandı).

İlgili tablo ve grafikten anlaşıldığı kadarıyla Van ilinde bu dönemde mahlût ekimiyle beraber toplam 384.744 dönüm araziye ekim yapıldı. Mahlût olarak ekimi yapılan 21.050 dönüm arazi kapsam dışında tutulduğunda söz konusu ekimi yapılan tohumlar içinde ilk sırayı %71,89 oranıyla buğday almaktaydı. %20,81 oranıyla arpa ikinci, %3,60 oranıyla çavdar üçüncü ve %2,24 oranıyla darı ekilen tohumlar arasında dördüncü sırada gelmekteydi. Söz konusu dört ürüne ait toplam tohum yüzdesi %98,54'tü. Geriye kalan %1,46'lık kısmı Grafik No: 2'deki ürünlere ait tohumlardan oluşmaktaydı. Devlet salnamesinde toplam 13 ürüne ait tohumların kaç dönüm ekildiğine dair bilgi verilmesine karşın yıllık olarak elde edilen ürün miktarı yalnızca fasulye, patates, bakla, nohut ve mercimek için verilmekteydi.

Grafik No: 2 1928 Yılında Van İlinde Üretilen Bazı Ürünlerin Üretim Miktarları (kilo) (*Türkiye Cumhuriyeti Devlet Yıllığı*, 1929: 751)

1928 yılı verilerine göre ürün miktarları verilen beş ürün içinde dönüm başına verim en çok bakladan alındı (618,4 kilo). Bu ürünü sırasıyla fasulye (588,5 kilo), patates (500 kilo), nohut (270 kilo) ve mercimek (149,7 kilo) izledi (*Türkiye Cumhuriyeti Devlet Yıllığı*, 1929: 751).

1.2. 1927 Yılı Nüfus Sayımı Verileri

Cumhuriyet Dönemi'nde 1927 yılında yapılan ilk genel nüfus sayımında ekonomiye dayalı veriler de elde edilmeye çalışıldı. İstatistiki veriler il özeline inilmeden genel olarak tespit edildi. Ziraat, sanayi, ticaret, genel hizmetler ve serbest meslek olarak toplam beş sektör belirlenerek çalışanların bu sektörlerle dağılımı cinsiyet ayrımı yapılarak verildi. Bununla birlikte işletme sayıları ve türleri hakkında herhangi bir bilgi verilmedi.

Tablo No: 3 1927 Yılı Nüfus Sayımı Verilerine Göre Van İlinde Meslek Grupları (*28 Teşrinievvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri*, Fasikül III, 1929: 52)

Cinsiyet	Ziraat %	Sanayi %	Ticaret %	Genel Hizmetler %	Serbest Meslek Vesaire %	Mesleği Belli Olan %	Mesleği Olmayan %
Erkek	37,81	0,95	1,77	6,96	1,84	49,33	50,67
Kadın	4,60	0,12	-	0,03	0,03	4,78	95,22
Toplam	22,02	0,56	0,93	3,67	0,98	28,16	71,84

Van ilinde 1927 yılı itibarıyla zirai faaliyetlerle meşgul olanların sayısı 16.591'di. Tablo No: 3'e göre; tüm şehir nüfusu içinde bu rakam %22,02 ve meslekleri tespit edilmiş nüfus içinde %78,23'tü. Zirai

faaliyetlerde bulunanların %90,08'i erkeklerden ve %9,92'i de kadınlardan oluşmaktaydı (28 *Teşrinievvel 1927 Umumî Nüfus Tahriri*, Fasikül I, 1929: 17, 46). 12 yaşın üstündeki nüfusun sadece %48,34'ünün (erkeklerde %86,86 ve kadınlarda %7,98) mesleği bilinmekteydi ve mesleği bilinenlerin %37,82'i zirai faaliyetlerde bulunmaktaydı (erkeklerde %66,58 ve kadınlarda %7,67) (28 *Teşrinievvel 1927 Umumî Nüfus Tahriri*, Fasikül III, 1929: 25-27). Mesleği bilinen kişi sayısının %50'den daha az olması zirai alanda çalışan sayısını oldukça düşürmekteydi. Şehir genelinde erkek nüfusun kadın nüfustan %4,94 oranında daha fazla oranda bulunması tarımsal faaliyetlerde kadın rolünü nispeten azaltmaktaydı. 12 yaşın üstündeki kadın nüfus içinde mesleği belli olanların oranının sadece %7,98 olması tarımsal faaliyetlerde kadın çalışan sayısının olması gereken rakamdan daha az gösterilmesine neden olmaktaydı. Bir başka ifadeyle şehrin genelinde 1000 erkek nüfusa 905 kadın nüfus düşmekteydi ki bu oranla ülkenin diğer şehirleri arasında Beyazıt ve Kars illerinden sonra üçüncü sırada gelmekteydi (28 *Teşrinievvel 1927 Umumî Nüfus Tahriri*, Fasikül III, 1929: 18). 1927 yılı verilerine göre Van ili genelinde engelli oranı %1,19'du (erkek: %1,70; kadınlar: %0,62) (28 *Teşrinievvel 1927 Umumî Nüfus Tahriri*, Fasikül III, 1929: 58). Söz konusu engelli nüfusun ekonomik yaşamda ne oranda yer aldığına dair bir veri tespit edilemedi.

1.3. 1927 Sanayi Sayımı Verileri

Cumhuriyet Dönemi'nin ilk sanayi sayımı 1927 yılında yapıldı. Bu sayımda on farklı sanayi kolu oluşturuldu. Maden çıkarma, tarım-evcil hayvanlar-av ve balıkçılık, dokuma, sair bitkisel madde ve ağaç mamulleri, bina inşaatı, maden ve maden işletmesi-makine imalatı, kâğıt ve karton, kimya, karma ve çeşitli sanayi. Tarım ve hayvancılık faaliyetleri avcılık ve balıkçılık faaliyetleriyle birlikte değerlendirildi. Sayım aracılığıyla bu sanayi kollarında ülke genelinde faaliyet gösteren işletmeler ve bu işletmelerde çalışanlar hakkında ayrıntılı bilgiler tespit edildi. Tarım, evcil hayvanlar, av ve balıkçılık sanayi başlığı altında 23 alt başlık belirlendi fakat söz konusu başlıklar il bazında değerlendirmeye tabi tutulmadı. Bu nedenle Van ilinin bu sektöre bağlı alt sektörleri hakkında istatistiki bir bilgi edinilemedi. Van ilinde tarım, evcil hayvanlar, av ve balıkçılık sanayisinde toplam işletme sayısı 32 (22'i merkez, 4'ü Erciş ve 6'sı Gevaş'ta) ve çalışan sayısı da 74'tü (59'u merkez, 7'i Erciş ve 8'i Gevaş'ta) (1927 *Sanayi Sayımı*, 1969: 45).

Sanayi sayımı verileri il bazında önemli bilgiler vermekteydi. Van ilinde 80 işletme ve bu işletmelerde toplam 179 çalışan bulunmaktaydı. Tarım ve hayvancılık sektörü işletme çalışan sayısı

açısından tüm sektörler içinde ilk sırada yer almaktaydı. İl genelindeki işletmelerin %40'ı ve çalışanların %41,34'ü tarım ve hayvancılık sektöründe yer almaktaydı. İşletmeler sadece Merkez, Erciş ve Gevaş ilçelerinde bulunmaktaydı fakat işletme (%68,75) ve çalışan sayısı açısından (%79,73) Van şehir merkezi önemli bir konuma sahipti. Van ilindeki toplam 32 işletmenin 9'u 1 kişi, 19'u 2-3 kişi ve 4'ü 4-5 kişinin çalıştığı küçük aile işletmeleriydi. Şehirde 4 ve üzerinde çalışanı bulunan 10 işletme vardı ve bu işletmelerin 4'ü tarım ve hayvancılık sektöründe yer almaktaydı. Söz konusu bu 4 işletmede çalışan 18 kişinin 4'ü 14 yaşından küçük işçi, 12'si 14 yaşından büyük işçi, 1'i memur ve 1'i de patron statüsündeydi. Memur ve patron statüsünde olan iki çalışan Türk vatandaşı değildi. Bu durum söz konusu işletmenin yabancı sermayeli olduğunu göstermekteydi. İşletmede çalışan Türk vatandaşlarının tamamı erkekti (1927 Sanayi Sayımı, 1969: 45, 47, 117).

1.4. 1927 Tarım Sayımı

2 Haziran 1926 tarih ve 893 Sayılı Nüfus Sayımı Kanunu ve 2 Haziran 1927 tarih ve 1152 Sayılı İstatistik Kanunu gereğince ülke genelinde tarımsal veri elde edebilmek amacıyla Cumhuriyet Dönemi'nin ilk tarım sayımı yapıldı. Bu sayımda çiftçi aileleri, ekilmiş araziler, üretilen ürünler, hayvanlar, tarım aletleri ve makineleri sayıldı (1927 Tarım Sayımı, 1970: III, VII). Tarım sayımı için ülkenin şehirleri buldukları coğrafyaya uygun olacak şekilde dokuz tarım bölgesine ayrıldı. Van ili, Urfa, Bitlis, Hakkâri, Diyarbakır, Siirt ve Mardin illeriyle beraber altıncı bölgede yer almaktaydı.

Tablo No: 4 Altıncı Tarım Bölgesinde Çiftçi Nüfusu ve Çiftçi Ailesinin Mevcudu (1927 Tarım Sayımı, 1970: 2-3, 19-20)

İller	Genel Nüfus	Çiftçi Nüfusu	Oran %	Çiftçi Ailesi	Çiftçi Aile Büyüklükleri
Van	75.437	40.677	53,9	7847	5,1
Urfa	207.487	95.359	45,9	22.189	4,2
Bitlis	90.319	65.000	71,9	12.005	5,4
Hakkâri	25.016	23.463	93,7	4765	4,9
Diyarbakır	194.183	93.761	48,2	18.671	5,0
Siirt	101.529	49.722	48,9	9832	5,0
Mardin	183.317	90.263	49,2	18.109	4,9
6. Bölge Toplamı	877.288	458.245	52,2	93.418	4,9
Genel Toplam	13.517.385	9.145.008	67,7	1.751.239	5,2

Tablo No: 4'e göre; altıncı bölgede yer alan Mardin, Siirt, Diyarbakır, Urfa illerinin yanı sıra İzmir (%45,2), Gaziantep (%41,2) ve Mersin (%34,1) illerinde çiftçi nüfusu %50'inin altındaydı. Bu durum ifade edilen şehirlerin nüfus büyüklüklerinin fazla olmasının yanında

tarımsal faaliyetlerin dışında söz konusu yedi şehirde birçok ekonomik etkinlik alanının bulunuyor olmasından kaynaklanmaktaydı.

Bölgedeki aile büyüklükleri 4,2-5,4 arasında değişiklik gösterirken bu rakam bölge genelinde ortalama 4,9'du. Çiftçi ailesi büyüklükleri ülkenin doğusu veya batısı fark etmeksizin birbirine yakındı. Örneğin Batı Anadolu illerini kapsayan ikinci tarım bölgesinde 4,8'di (1927 Tarım Sayımı, 1970: XIII). Van ili çiftçi hane büyüklüğü açısından 5,1 oranıyla bölge ortalamasının üstünde yer aldığı gibi Bitlis (5,4) ilinden sonra ikinci sırada gelmekteydi.

1.4.1. Ekimi Yapılan Arazi ve Ürün Miktarı

Altıncı tarım bölgesinde yüzölçümüne göre en çok ekim yapılan il Urfa'ydı (%3,19). Diğer iller sırasıyla Mardin (%2,85), Diyarbakır (%2,64), Siirt (%0,78), Bitlis (%0,69), Van (%0,30) ve Hakkâri'ydi (%0,12). Van ilinin diğer illere nazaran yüzölçümünün yüksek oluşu ve hayvancılık faaliyetlerinin bölgede daha ön planda tutuluyor olması ekilen arazi miktarı (66 Km²) ve bir çiftçi ailesine düşen ekilen arazinin dönüm miktarını (10 dönüm, bölge ortalaması: 20,2) bölge ortalamasının çok altına düşürmekteydi (1927 Tarım Sayımı, 1970: 2, 6).

Tablo No: 5 Altıncı Tarım Bölgesinde Ekili Arazinin Görünümü (1927 Tarım Sayımı, 1970: 6-7, 12)

İller	Ekilen (Dönüm)			Ekilen Genel Toplamı	Her Bir Dönümden Alınan (kilo)		
	Tahıl	Baklagiller	Sanayi Bitkileri		Tahıl	Baklagiller	Sanayi Bitkileri
Van	78.959	52	42	79.053	80,9	21,9	88,3
Urfa	591.651	15.198	2252	609.101	77,3	55,0	63,0
Bitlis	134.556	440	2318	137.314	45,6	31,6	85,2
Hakkâri	23.738	39	153	23.930	71,7	20,7	208,7
Diyarbakır	458.458	10.242	4097	472.797	48,6	49,4	60,9
Siirt	116.982	749	690	118.421	52,5	64,0	60,3
Mardin	417.477	23.026	6264	446.767	85,0	100,6	71,7
6.Bölge Toplamı	1.821.821	49.746	15.816	1.887.383	68,1	74,8	70,6
Genel Toplam	39.093.220	1.740.403	2.804.104	43.637.727	61,4	57,6	58,3

Tablo No: 5'e göre; bölgede ekili toprakların tamamı neredeyse tahıl ürünleriydi. Üstelik Van ve Hakkâri illerinde baklagil ve sanayi bitkisi ekimi yok denecek düzeydeydi. Buğdayın ve arpanın başta ekme yapımı olmak üzere yiyecek maddelerinin temelini teşkil etmesi ve ayrıca arpanın hayvan yemi olarak kullanılıyor olması bu iki ürünü bölge halkı için değerli kılmaktaydı.

1.4.2. Elde Edilen Ürün Miktarı

1.4.2.1. Tahıl Üretimi

Bölgede tahıl başlığı altında arpa, buğday, çavdar, darı, kaplıca⁴, mısır, pirinç ve yulaf ekimi yapılmaktaydı. Pirincin ekim alanı diğer tahıl ürünlerine oranla çok düşüktü (33.260 dönüm). Yulaf (342 dönüm) ve mısır (410 dönüm) ekimi bölge genelinde bin dönümün altındaydı. Üstelik bölgede kaplıca ekimi sadece bir dönümdü. Toplam verilerin düşük olması nedeniyle kaplıca, mısır, pirinç ve yulaf ekim ve üretim miktarları il bazında verilmemekteydi. Bölge genelinde tahıl üretiminde ve ekiminde ilk sırayı buğday almaktaydı.

Tablo No: 6 Altıncı Tarım Bölgesinde Tahıl Üretiminin Van İli İlçelerine Göre Ayrımı (1927 Tarım Sayımı, 1970: 30, 33, 41, 44)

İller	Buğday		Arpa		Çavdar		Darı	
	Dönüm	Kilo	Dönüm	Kilo	Dönüm	Kilo	Dönüm	Kilo
Van Merkez	19.165	693.720	4371	118.231	115	6106	-	-
Erciş	4936	230.769	57	3029	-	-	14	812
Başkale	5314	431.670	2626	406.298	325	29.688	123	4782
Çatak	1778	133.754	1302	78.576	421	26.734	104	29.805
Gevaş	7561	1.038.120	2502	279.256	1204	133.440	-	-
Mahmudiye	12.645	889.768	1662	73.430	141	5031	-	-
Muradiye	9905	1.516.450	1996	232.872	480	40.293	212	11.323
İl Toplamı	61.304	4.934.251	14.516	1.191.692	2686	241.292	453	46.722
6.Bölge Top.	1.094.552	65.237.151	547.968	46.157.014	19.489	1.030.417	125.799	10.190.293
Genel Top.	22.383.714	1.333.150.811	10.103.598	629.280.734	1.746.638	101.056.766	1.119.140	78.122.910

Tablo No: 6'a göre; ilde üretilen buğday bölgenin %7,56'ını oluşturmaktaydı. Bölgede %35,06 oranıyla Urfa'nın ilk sırada yer aldığı dikkate alındığında Van ilinde üretilen buğday bölge genelinde çok düşük düzeylerde kalmaktaydı. Buna karşın Van ilinde bölge genelinde olduğu gibi buğday ekimi ve üretimi ilk sırada gelmekteydi. Muradiye ilçesi il genelindeki buğdayın %30,73'ünü üreterek ilk sıradaydı. Gevaş %21,04 oranıyla ikinci sıradaydı. Başka bir ifadeyle ilin buğday üretiminin yarısı bu iki ilçe tarafından karşılanmaktaydı. Başkale ilçesi arpa üretiminde ilk sırayı almasına karşın buğday üretiminde son sıralarda yer almaktaydı. Başkale ilçesinde buğday açığı arpa ve çavdarla kapatılmaya çalışılmaktaydı.

Buğday ve çavdar üretiminde Muradiye ve Gevaş; arpa üretiminde Başkale, Gevaş ve Muradiye; darı üretiminde de Çatak ve Muradiye ilçeleri ön plana çıkmaktaydı. Sonuç olarak Muradiye ve Gevaş ilçeleri tahıl üretiminde ilin tüm yükünü çekmekteydi. Ağırlıklı olarak hayvan yemi olarak kullanılan darının Çatak ve Muradiye ilçelerinde nispeten fazla olması bu iki ilde beslenen hayvan sayısının yüksekliğine işaret etmekteydi. Bununla birlikte hayvan istatistikleri

⁴ Kaplıca: taneleri ufak bir cins buğday türü.

ilçe bazında verilmediği için bu konuda net bir ifadede bulunulmasını güçleştirmekteydi.

Tablo No: 7 Altıncı Tarım Bölgesinde İllere Göre Buğday Ekilen Miktar ve Elde Edilen Ürün Miktarı⁵ (1927 Tarım Sayımı, 1970: 8)

İller	Ekili Saha (Hektar)	Buğday Üretimi (Kental)	Bir Hektar Ekili Sahaya Düşen Üretim (Kental) %
Van	6682	49.343	7,35
Urfa	41.822	228.702	5,47
Bitlis	10.435	38.179	3,66
Hakkâri	777	4072	5,24
Diyarbakır	33.310	148.642	4,46
Siirt	7713	36.638	4,75
Mardin	18.567	146.796	7,90
6.Bölge Toplamı	119.306	652.372	5,47
Genel Toplam	2.439.838	13.331.506	5,46

Tablo No: 7'e göre; bölgenin temel üretim kaynağı buğday en çok Urfa ilinde ekilip üretilmesine karşın üründen en yüksek verim Mardin ilinde alınmaktaydı. Mardin'den sonra verimlilik açısından Van ili ikinci sırada gelmekteydi. Bununla birlikte Urfa ve Van illerindeki buğday ekimi ve üretimi verileri arasındaki büyük fark iki şehir hakkında bir karşılaştırma yapılmasını çok anlamlı kılmamaktaydı. Bu nedenle Van ilini buğday ekili saha verileri açısından bu ile yakın olan Siirt iliyle karşılaştırmak daha doğruduydu. Neticede Siirt ilinde Van iline göre daha çok buğday ekilmekteydi fakat Van iline göre bir hektar ekili alana düşen üretim %2,6 oranında düşüktü. Bu durum Van ilinin toprak verimliliği, ekilen tohumun kalitesi ve çiftçiler tarafından bilinçli ekim yapılması gibi birtakım faktörlerle açıklanmaktaydı.

1.4.2.2. Baklagiller Üretimi

Bölgede baklagiller olarak adlandırılan bakla, bezelye, nohut ve fasulye ekimi yapılmaktaydı. Bununla birlikte Van il merkezinde (37 dönüm, 226 kilo) ve Muradiye ilçesinde (5 dönüm, 272 kilo) sadece fasulye ve Çatak ilçesinde de yine sadece bakla üretimi (10 dönüm, 643 kilo) gerçekleştirilmekteydi. Bakla fasulyeye oranla daha az ekilmiş olmasına karşın elde edilen ürün miktarı daha fazlaydı. Bezelye ve nohuta dair il genelinde bir verinin bulunmaması bu ürünlerin

⁵ Tablo No: 6'da Van ilinde ekilen tohum ve üretilen buğday miktarları dönüm ve kilo olarak verilirken Tablo No: 7'de bu birimler sırasıyla hektar ve kental olarak verildi. İl genelinde ekilen buğday tohumu miktarı 61.304 dönüm 6130,4 hektara denk gelmesine karşın (1 dönüm=0,1 hektar) bu rakam sayım sonuçlarında 6682 hektar olarak verilmekteydi. Elde edilen ürün miktarı da 4.934.251 kilodan yaklaşık olarak 49.343 kentale eşitlendi (1 kental=100 kg).

üretildiğini veya veri girişinin yapılmaması olmadığını göstermekteydi (1927 Tarım Sayımı, 1970: 51).

1.4.2.3. Sanayi Bitkisi Üretimi

Tarım sayımı verilerinde bölgede üretimi yapılan patates, pancar, soğan, sarımsak, pamuk, keten, susam, tütün ve afyon sanayi bitkisi olarak nitelendirilmekteydi. Van ili genelinde ifade edilen ürünlerden sadece ilk dört sırada yer alan ürünlerin ekimi yapılmaktaydı. Van merkezde patates (12 dönüm, 664 kilo), pancar (4 dönüm, 440 kilo), soğan (13 dönüm, 1254 kilo) ve sarımsak (3 dönüm, 143 kilo) yetiştirilirken ilçelerden sadece Başkale’de patates ekimi (10 dönüm, 1200 kilo) mevcuttu. Bölgede üretilen patates üretimi dikkate alındığında Van ili %1,27 gibi çok düşük düzeylerdeydi (1927 Tarım Sayımı, 1970: 71).

1.4.3. Ekimi Yapılan Ürünlerin Ekonomik Değerleri

Tablo No: 8 Altıncı Tarım Bölgesinde Üretilen Her Bir Üründen Elde Edilen Ürün Miktarı (1927 Tarım Sayımı, 1970: 12)

İller	Değer Toplamı (TL)	Her Bir Aileye Düşen Kıymet (TL)
Van	859.980	11,0
Urfa	1.980.521	89,7
Bitlis	581.399	48,4
Hakkâri	184.595	38,8
Diyarbakır	1.703.747	9,1
Siirt	848.969	86,2
Mardin	2.438.393	134,7
6.Bölge Toplamı	8.597.604	92,0
Genel Toplam	336.932.707	192,4

Tablo No: 8’e göre; dönemin belirlenmiş birim fiyatları açısından bölgede üretilen ürünlerin değer toplamı yapıldığında ilk sırada Mardin ili gelmekteydi. Bu ili sırasıyla Urfa, Diyarbakır, Van, Siirt, Bitlis ve Hakkâri takip etmekteydi. Van ili bölgede üretilen ürünlerden elde edilen toplam gelirin %10’unu oluşturmaktaydı. Türkiye genelinde Van ilinin ekonomik açıdan katkısı da ancak %0,26 oranındaydı. Üretilen ürünün çiftçi ailelerine düşen oranı açısından Van ili bölgenin diğer illerine oranla son sıralardaydı.

Tablo No: 9 Altıncı Tarım Bölgesinde Üretilen Ürünlerin Miktarı ve Değeri (1927 Tarım Sayımı, 1970: 10)

İller	Tahıl		Baklagiller		Sanayi Bitkileri	
	Miktar (Kilo)	Kıymet (TL)	Miktar (Kilo)	Kıymet (TL)	Miktar (Kilo)	Kıymet (TL)
Van	6.413.957	470.647	1141	143	3701	389.190
Urfa	45.775.994	1.863.412	836.724	79.706	142.023	37.403
Bitlis	6.137.066	494.280	13.910	1232	197.519	85.887
Hakkâri	1.703.844	181.578	801	111	31.934	2906
Diyarbakır	22.312.143	1.599.463	506.853	39.743	249.604	64.541
Siirt	6.144.572	832.431	48.010	7105	41.613	9433
Mardin	35.498.157	2.066.011	2.317.362	202.999	450.546	169.383
6.Bölge Toplamı	123.985.733	7.507.822	3.724.801	331.039	1.116.940	758.743
Genel Toplam	2.400.262.796	234.508.943	100.222.773	10.638.931	163.417.712	91.784.833

Tablo No: 9'a göre; bölge genelinde hem üretim hem de ürünün kıymeti açısından ilk sırada tahıl ürünleri gelmekteydi. Tahıl ürünlerinden elde edilen gelir açısından ilk üç sırayı Mardin, Urfa ve Diyarbakır alırken Van ancak yedi il arasında altıncı sırada gelmekteydi. Baklagiller alanında Mardin, Urfa ve Diyarbakır ön plandayken Van yine son sıralarda yer almaktaydı.

Bölgedeki en kıymetli ürün, yetiştirilmesi büyük emek isteyen pirinçti. Pirinç fiyatları 10-27,50 kuruş arasında değişmekteydi. Van ilinde tahıl ürünleri içinde buğday en değerli üründü (8 kuruş). Diğerleri çavdar (5,5 kuruş), arpa (5,06 kuruş) ve darıydı (5 kuruş). Baklagillere ait birim fiyatları sayım sonuçlarında yer almamaktaydı. Tarım sayımında Van ilinde sanayi bitkisi olarak patates, pancar, soğan ve sarımsak ürünlerinin üretim miktarları verilirken bu ürünlerden sadece patatesin birim değeri verilmekteydi (6,50 kuruş). Patates üretiminin verilen birim değer üzerinden şehre katkısı 12.116 liraydı⁶ (1927 Tarım Sayımı, 1970: 105, 107).

Tablo No: 9'daki verilere göre sanayi bitkilerinin toplam değerinin 389.190 TL olduğu dikkate alındığında ve patatesten elde edilen kıymet çıkarıldığında 377.074 TL kalmaktaydı ki bu değer hangi ürünlere ait olduğu bilgisi tarım sayımında yer almamaktaydı. Patates üretim miktarlarının sadece Van Merkez ve Başkale ilçelerinde verilmiş olması diğer ilçelerde de patates üretilip üretilmediği konusunu aydınlatmamaktaydı. Ayrıca tarım sayımlarında verilmese de üzüm ve bağcılık faaliyetleri de il genelinde önemli bir ekonomik etkinlik alanıydı (Şensoy ve Tutuş, 2017: 62).

⁶ 1864 x 6,5= 12.116 TL.

1.4.4. Tarım Aletleri ve Makineleri

Tablo No: 10 Altıncı Tarım Bölgesine Göre Tarım Aletlerinin ve Makinelerinin Sayısı

(1927 Tarım Sayımı, 1970: 15, 101)

İller	Tarım Alet ve Makinelerinin Sayısı	Sadece Tarım Makinelerinin Sayısı ⁷	Her Bir On Dönüm Araziye Düşen Tarım Alet ve Makineleri
Van	4243	24	0,5
Urfa	17.418	62	0,2
Bitlis	8103	3	0,6
Hakkâri	1227	-	0,5
Diyarbakır	11.850	24	1,2
Siirt	5040	430	0,4
Mardin	11.726	1	0,3
6.Bölge Toplamı	59.607	544	0,3
Genel Toplam	1.413.509	15.711	0,3

Tablo No: 10'a göre altıncı tarım bölgesinde yer alan tüm tarım aletlerinin ve makinelerinin ancak %7,12'i Van ilindeydi. Sadece tarım makinası dikkate alındığında da bölgedeki toplam 544 makinenin ancak 24 tanesi Van'daydı. Bu rakamlar Van ilinde tarım aletlerinin yetersiz olduğunu göstermekteydi. Siirt ilinin özellikle Beşiri ilçesinde pamuk ve Garzan ilçesinde de pamuk ve pancar üretimi yapılmaktaydı. Pamuk ve pancarın hasatında tarım makinesi kullanılmaktaydı. Bu nedenle Siirt ilindeki tarım makinesi sayısı diğer bölge illerine göre daha fazlaydı.

1.4.5. Hayvan Miktarı

Bölgede ve Van ilinde çeki, kümes ve çiftlik hayvanları bulunmaktaydı.

1.4.5.1. Çeki Hayvanları

Yük taşımada ve tarla işlerinde kullanılan öküz, manda, at, kısrak ve katır (ester) çeki hayvanı olarak isimlendirilmekteydi.

Tablo No: 11 Altıncı Tarım Bölgesinde İllere Göre Çeki Hayvanlarının Sayısı(1927 Tarım Sayımı, 1970: 88)

İller	Öküz	Manda	At	Kısrak	Katır	Toplam
Van	9191	956	829	589	179	11.744
Urfa	36.395	1213	360	2456	29	40.453
Bitlis	19.639	905	498	521	30	21.593

⁷ Traktör, çayır makinası, tırmık, mibzer, biçerbağlar, harman makinesi, tınaz makinesi ve triyör toplama dâhildi.

Hakkâri	3112	19	242	210	843	4426
Diyarbakır	36.966	3185	958	1644	541	43.294
Siirt	11.907	930	450	581	728	14.596
Mardin	21.019	203	287	252	1623	23.384
6.Bölge Toplamı	138.229	7411	3624	6253	3973	159.490
Genel Toplam	2.616.089	340.438	172.444	141.930	43.624	3.314.525

Tablo No: 11'e göre; Van ilinde çeki hayvanlarında ilk sırayı öküz almaktaydı. Diğerleri sırasıyla manda, at, kısrak ve katırdı.

1.4.5.2. Kümes Hayvanları

Tablo No: 12 Altıncı Tarım Bölgesinde İllere Göre Kümes Hayvanlarının Sayısı (1927 Tarım Sayımı, 1970: 98)

İller	Tavuk Horoz	Hindi	Kaz	Ördek	Toplam
Van	21.936	30	8	8	21.982
Urfa	210.096	6405	1155	252	217.908
Bitlis	41.045	275	114	1	41.435
Hakkâri	4699	12	-	1	4712
Diyarbakır	100.546	6466	807	119	107.938
Siirt	24.817	753	130	8	25.708
Mardin	98.079	2074	318	52	100.523
6.Bölge Toplamı	501.218	16.015	2532	441	520.206
Genel Toplam	2.231.345	270.801	197.982	68.431	7.768.559

Tablo No: 12'e göre; Van ilinde kümes hayvancılığı alanında ilk sırayı tavuk ve horoz almaktaydı. Hindi, kaz ve ördek sayılarının diğer bölge illerine göre çok düşük olması, Van ilinde bu hayvanların ekonomik anlamda bir rağbet görmediğini göstermektedir.

1.4.5.3. Çiftlik Hayvanları

Tablo No: 13 Altıncı Tarım Bölgesinde İllere Göre Çiftlik Hayvanlarının Sayısı (1927 Tarım Sayımı, 1970: 92, 94)

İller	İnek	Düve	Dana	Buzağı	Manda İneği	Manda Düvesi	Manda Danası	Manda Boğası
Van	12.466	4212	6635	2079	493	151	116	49
Urfa	20.474	6840	7577	1022	72	25	17	14
Bitlis	18.751	6305	13.045	3543	787	208	433	31
Hakkâri	1339	543	461	91	27	3	2	2
Diyarbakır	33.148	9852	14.095	5540	2058	532	436	109
Siirt	8012	2641	2344	989	334	153	59	23
Mardin	10.003	2463	2247	955	89	7	6	14
6.Bölge Toplamı	104.193	32.856	46.404	14.219	3860	1079⁸	1069	242
Genel Toplam	2.301.545	749.918	1.105.106	162.724	241.733	89.754	102.250	20.420
İller	At	Kısrak	Eşek	Deve	Koyun	Keçi	Tiftik Keçisi	Toplam
Van	-	1263	1669	13	101.278	43.331	2087	175.842

⁸ Bu rakamın tarım sayımında sehven 1077 olarak verildiği tespit edildi.

Urfa	-	2752	17.092	3395	346.801	168.101	740	574.920
Bitlis	-	581	4435	1	75.279	75.232	1854	200.485
Hakkâri	-	52	432	6	34.604	30.200	431	68.193
Diyarbakır	-	7384	22.159	1439	139.914	150.142	707	387.515
Siirt	-	1040	6647	2	44.982	84.176	13.133	164.535
Mardin	-	1494	16.644	1686	87.781	136.911	38.542	298.972
6.Bölge Toplamı	-	14.566 ⁹	69.078	6542	830.639	688.093	57.494 ¹⁰	1.870.462
Genel Toplam	713	175.074	1.097.432	74.438	10.166.444	6.854.356	2.571.584	25.712.591

Tablo No: 13'e göre; Van ili genelindeki çiftlik hayvanlarının sayısı çoktan aza doğru bir sıralamaya tabi tutulursa şu sıra elde edilmekteydi: koyun, keçi, inek, dana, düve, tiftik keçisi, buzağı, eşek, kısrak, manda ineği, manda düvesi, manda danası, manda boğası ve deve. Hayvan sayısında ilk sırayı sütünden, etinden, yün ve derisinden faydalanılabilen hayvanlar almaktaydı. Şehirde koyun ve keçinin yaygınlığı yapağı, kıl ve tiftik üretimini sağladı. Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde tekstil sanayisi için büyük önem taşıyan bu ürünler önemli bir ekonomik değer taşımaktaydı (Saçlı, 2009: 97). Bu nedenle il dışına ihraç edilerek gelir elde edilmekteydi. Tablo No: 11'de yük taşımacılığında kullanılan at sayısı ifade edilirken, Tablo No: 13'de sadece çiftlik işlerinde kullanılan at sayısı belirtilmektedir.

Bölgenin yeteri miktarda yağmur almaması ve engebeli arazisi tarımsal faaliyetleri sınırlandırmaktaydı. Bu nedenle il genelinde küçükbaş ve büyükbaş hayvancılık temel geçim kaynağı haline gelmekteydi. İl genelinde mera kullanımının ve yaylacılığın yaygın olması özellikle koyun sayısının ilk sırada gelmesine neden olmaktadır (Ertaş, 2020: 196-198).

1.4.6. Hayvanların Ekonomik Değeri

Tablo No: 14 Altıncı Tarım Bölgesinde Çift ve Çiftlik Hayvanlarının Ekonomik Değeri (1927 Tarım Sayımı, 1970: 14)

İl	Çeki Hayvanları (TL)	Kümes Hayvanları Hariç Diğer Hayvanlar (TL)	Toplam Değer
Van	568.738	1.825.067	2.393.805
Urfa	1.486.075	6.712.460	8.198.535
Bitlis	1.131.064	2.478.224	3.609.188
Hakkâri	267.795	539.765	807.560
Diyarbakır	2.630.402	5.541.777	8.172.179
Siirt	729.110	1.258.402	1.987.512
Mardin	1.028.203	2.055.767	3.083.970
6.Bölge Toplamı	7.841.387	20.411.462	28.252.749 ¹¹
Genel Toplam	227.749.596	409.566.121	637.315.717

⁹ Bu rakamın tarım sayımında sehven 14.666 olarak verildiği tespit edildi.

¹⁰ Bu rakamın tarım sayımında sehven 57.524 olarak verildiği tespit edildi.

¹¹ Bu rakamın tarım sayımı verilerinde sehven 28.252.849 olarak verildiği tespit edildi.

Tablo No: 14'e göre; bölge genelinde Urfa ve Diyarbakır hayvan değerleri yönünden ilk iki sırada yer alırken, Van ili beşinci sırada gelmekteydi.

Tablo No: 15 Altıncı Tarım Bölgesinde İllere Göre Hayvanların Ortalama Fiyatları (Kuruş) (1927 Tarım Sayımı, 1970: 111, 113, 115)

İller	Öküz	Manda	At	Kısrak	Katır	Eşek	Koyun	Keçi ¹²
Van	3333	6250	11.500 ¹³	12.750 ¹⁴	18.000	1850	1016	566
Urfa	3566	7000	11.000	25.000	8000	2366	933	500
Bitlis	4900	6000	9000	12.300	18.500	2625	1100	640
Hakkâri	4000	-	11.500	4000	12.500	2250	850	600
Diyarbakır	4875	5000	17.000	27.500	-	2500	1000	600
Siirt	4000	5000	9000	11.000	14.000	2200	650	450
Mardin	3833	6500	8000	16.000	9000	2750	625	300
İller	İnek	Düve	Dana	Buzağı	Manda İneği	Manda Düvesi	Manda Danası	Manda Boğası
Van	2000	875	875	1300	6000	3125	3125	3000
Urfa	4250	1110	1110	3000	7000	4000	4000	2000
Bitlis	2800	1550	1550	2366	4412	3318	3318	3583
Hakkâri	2550	-	-	-	-	-	-	-
Diyarbakır	2000	1500	1500	2500	-	-	-	-
Siirt	2500	1000	1000	1500	5000	2500	2500	5000
Mardin	2100	500	500	900	7500	700	700	-

Tablo No: 15'e göre; Van ilindeki hayvanların parasal olarak değerlerine bakıldığında sırasıyla; katır, kısrak, at, manda, manda ineği, öküz, manda düvesi, manda danası, manda boğası, inek, eşek, buzağı, koyun, düve, dana ve keçi gelmekteydi. Yük taşımada kullanılan hayvanların fiyatları daha yüksekti. Özellikle dayanıklılığı nedeniyle katır ildeki ve aynı zamanda bölgedeki en değerli hayvan statüsündeydi.

Tablo No: 16 Genel Nüfusa Göre Altıncı Tarım Bölgesinde Her Bir Çiftçi Ailesine Düşen Arazi ve Hayvan Oranı (1927 Tarım Sayımı, 1970: 2-3, 14)

İller	Her Bir Çiftçi Ailesine Düşen		Çeki ve Kümes Hayvanları Hariç Diğer Hayvanların Sayısı
	Çeki veya Çift Hayvanı	Çeki ve Kümes Hariç Diğer Hayvanlar	
Van	1,49	22,26	175.842
Urfa	1,82	25,91	574.920
Bitlis	1,80	16,70	200.485
Hakkâri	0,92	14,31	68.193
Diyarbakır	2,31	20,70	387.515
Siirt	1,46	16,73	164.535
Mardin	1,28	16,50	298.972

¹² Tiftik keçisi Bitlis'te 800 kuruş, Siirt'te 450 kuruş ve Mardin'de 350 kuruştur. Van ile ilgili veri tespit edilemedi.

¹³ At için 10.000 kuruş olarak aynı bir fiyat daha verildiği tespit edildi.

¹⁴ Kısrak için 7250 kuruş olarak aynı bir fiyat daha verildiği tespit edildi.

6.Bölge Toplamı	1,70	20,02	1.870.462
Genel Toplam	1,90	14,50	25.712.591

Tablo No: 16'a göre; çiftçi ailelilerinin sahip olduğu çeki hayvanları açısından Van bölgedeki diğer illere oranla ortalamanın altında olup dördüncü sıradaydı. Çeki ve kümes hayvanları dışındaki diğer hayvanlar açısından bölge ortalamasının yaklaşık iki puan üstündeydi.

Sonuç

Cumhuriyet Dönemi'nin ilk yıllarında Van ilindeki tarım ve hayvancılık faaliyetleriyle ilgili istatistiki veriler bu dönemle ilgili yayımlanmış devlet salnameleri, 1927 yılında gerçekleştirilen nüfus, sanayi ve tarım sayımları sonuçlarından elde edildi. Bununla birlikte devlet salnamelerinde bazı verilerin boş bırakıldığı, rakamların yuvarlandığı veya tahmini olarak verildiği tespit edildi. Salmelerde belirli bir şablonun bulunmaması veri takibini güçleştirdi. Salmelerde ölçü birimlerinde de bir karmaşa hâkimdi. Kilogram ile birlikte kıyının kullanılmış olması verilerin anlaşılmasını zorlaştırdı. 1927 nüfus sayımı verilerinde tarım ve hayvancılık faaliyetleri bir ayrıma tabi tutulmadan ziraat başlığı altında genel olarak verilmekteydi. 12 yaşın üstündeki nüfusun sadece %48,34'ünün mesleğinin tespit edilebilmiş olması şehrin genelindeki ekonomik faaliyetlerin doğru değerlendirilmesini engellemekteydi. Benzer durum 1927 sanayi sayımı verilerinde de söz konusuydu. Tarım-evcil hayvanlar-av ve balıkçılık faaliyetleri bir başlık altında değerlendirilmekteydi. Dolayısıyla her iki sayımın sonuçları Van ili tarım ve hayvancılık faaliyetleriyle ilgili ancak genel istatistiki bilgiler vermekteydi. 1927 tarım sayımı diğer iki sayıma göre daha ayrıntılı bir şekilde gerçekleştirildi fakat Van ilinin bazı ilçelerine ait veri girişinin olmaması ve bazı rakamların anlam verilemeyecek bir şekilde çok yüksek veya çok düşük olması veri güvenliğini tartışmalı kılmaktaydı. Üstelik devlet salnamelerinde ölçü birimlerinde yaşanan karmaşa tarım sayılarında da mevcuttu (dönüm, hektar, kental). Bununla birlikte istatistiklerde yaşanan sıkıntılar Van ilinin Cumhuriyet Dönemi'nin ilk yıllarında uyguladığı tarım ve hayvancılık faaliyetleri hakkında ana çerçeveyi çizmeyi engellemedi.

Meslekleri tespit edilebilmiş nüfus içinde ziraat sektöründe çalışanlarının oranı %78,23'tü. Bu durum il halkının temel geçim kaynağının tarım ve hayvancılık olduğunu göstermekteydi. İl genelinde kadın nüfusun %47,53 oranında kalması, tarım ve hayvancılık faaliyetlerinde erkeğin daha ön planda olmasına neden olmaktaydı. İl merkezinde, Erciş ve Gevaş ilçelerinde tarım ve hayvancılık sektörüne ait küçük aile işletmeleri mevcuttu. Van ili coğrafi açıdan tarım ve hayvancılık faaliyetleri için uygun bir coğrafyaya sahipti. Buna karşın

bölgede hüküm süren karasal iklim nedeniyle yaz kuraklıklarının yaşanması tarımsal ürünlerin çeşitliliğini azaltmaktaydı. Bölgede ancak buğday, arpa, çavdar ve darı gibi soğuğa dayanıklı tahıl bitkileri yetiştirilebilmekteydi. 1927 yılı verilerine göre topraklarının neredeyse tamamında tahıl ürünlerinin ekili olmasına karşın (%99,88) dönüm başına alınan verim (%80,9) sanayi bitkilerinden daha azdı (%88,3). Üstelik sanayi bitkisi ekimi %1'in altındaydı. Baklagillerin ekim alanı sanayi bitkilerinden on dönüm daha fazla olsa da (52 dönüm) bir dönümden alınan verim miktarı oldukça düşüktü (%21,9). Bu veriler bağlamında bölge halkının daha yüksek verim alınan sanayi bitkilerinin ekimine ağırlık vermesi beklenirken böyle bir durum yaşanmadı. Sanayi bitki üretiminin sınırlı kalmasının nedenleri arasında şunlar yer almaktaydı; sanayi bitkisi olarak adlandırılan patates, pancar, soğan ve sarımsağın yoğun bir şekilde iç tüketimde kullanılması, dönem şartları çerçevesinde bu ürünlerin şehir dışına ihraç etmeye çok elverişli olmaması, sanayi işletmeleri için hammadde olarak kullanılmaması ve birim fiyatı açısından buğdayın ildeki en değerli ürün olması. İldeki tarım faaliyetlerinin yetersizliği tarım alet ve makine kullanımını da sınırlı düzeyde bıraktı. Bu durum ilde henüz yeterli düzeyde makineli tarıma geçilmediğini göstermekteydi. Tarım sayımında Urfa, Bitlis, Hakkâri, Diyarbakır, Siirt ve Mardin illeriyle beraber altıncı tarım bölgesi içine alındı ve uzun yıllar bu kapsamda değerlendirildi. Cumhuriyet Dönemi'nin ilk yıllarına ait veriler dikkate alındığında Van ilinde dönüm başına alınan ürün verimliliği diğer altıncı bölge illerine oranla yüksek olmasına karşın, ekilen tohum ve elde edilen tarımsal ürün miktarı açısından Hakkâri iliyle beraber son sıralarda yer almaktaydı. Üstelik tarımsal üretimde Gevaş ve Muradiye ilçeleri Van merkezden çok daha ileri bir durumdaydı.

İlin bir kısmı coğrafi açıdan dağlık bir bölgeye sahip olsa da dağlar arasındaki plato, çayırılık ve otlaklar hayvancılık yapmayı elverişli kılmaktaydı. Üstelik şehirde yaylacılığın gelişmiş olması hayvancılık faaliyetlerini olumlu yönde etkilemekteydi. Yük taşımacılığı il için önemli olduğundan öküz yaygın olarak kullanılmaktaydı. Manda, at, kısrak ve katır da diğer çeki hayvanlarıydı. Kümes hayvanlarında ilk sırayı tavuk-horoz almaktaydı. İlde özellikle kaz sayısının oldukça düşük bir sayıda (8) verilmiş olması veri aktarımı açısından tartışmalıydı. Etinden, sütünden, kılından, yününden ve derisinden faydalanan çiftlik hayvanları içinde ilk iki sırayı koyun ve keçi almaktaydı. Çiftlik hayvanlarının bu kadar yararlı olmasına karşın ildeki en değerli hayvanlar çeki hayvanlarıydı. Üstelik çeki hayvanları içinde özellikle dayanıklılığıyla bilinen katır ilin en değerli hayvanıydı. Bir katır yaklaşık üç manda fiyatına denk gelmekteydi. Altıncı tarım

bölgesinde yer alan illerdeki hayvan sayısı karşılaştırıldığında Van ili yine son sıralardaydı.

Sonuç olarak Cumhuriyet Dönemi'nin ilk yıllarında Van ilinin temel geçim kaynağı tarım ve hayvancılıktı. Şehir halkı tarımsal faaliyetlerde buğday ve arpa ekimini, hayvancılıkta koyun ve keçi beslenmesini ön plana çıkarmasına karşın Van ili bu sektör içinde yer alan diğer illerin gölgesi altında kaldı ve diğer illere oranla ekonomik açıdan büyük bir etkinlik gösteremedi.

Kaynakça

- Akın, V. ve Kaya, Y. (2020). Cumhuriyetin İlk Tarım Sayımı Verilerine Göre Trakya'da Tarım ve Hayvancılık. *Trakya Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 21 (2), 103-114.
- Arvas, T. Z. (2018). *Sultan II. Abdülhamid Döneminde Van Vilâyeti (Sosyal, Ekonomik, İdarî ve Demografik Yapı)*. Van: Van Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı.
- Aslan, T. (2016). Hamid Paşa'nın Van Valiliği. *OTAM*, 40, 205-243.
- Çölemerikli, İ. (2009). Van Tarihi. *Van Kent Sempozyumu Tam Metini içinde* (s. 13-20).
- Devellioğlu, F. (2013). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydan Yayıncılık A.Ş.
- Ertaş, N. (2020). Yayla ve Mera Yasaklarının Küçükbaş Hayvancılık Faaliyetleri Üzerindeki Etkisi: Van Örneği. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 4, 183-200.
- Resmi Gazete*, 2411, 27 Mayıs 1933; 3197, 4 Ocak 1936.
- Saçlı, Y. (2009). *Türkiye'de Tarım İstatistikleri Gelişimi, Sorunlar ve Çözüm Önerileri*. Ankara: İktisadi Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü.
- Sanayi Sayımı 1927* (1969). Ankara: Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü.
- Sarı, E. (2017). *Erken Cumhuriyet Döneminde Yerel Basın Yoluyla Türklüğün İnşası: Van Gazetesi Örneği (1939-1943)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yüzüncü Yıl Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.
- Şahin, G. (2015). 1926-1927 ve 1928 Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmelerinde Van Vilayeti. *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 10/9, 429-444.
- Şensoy, G., İlknur, R. ve Tutuş, A. (2017). Tarih Boyunca Van İli ve Çevresinde Bağcılık Kültürü. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*. 22 (1), 56-63.

- Türkiye Cumhuriyeti Devlet Sâlnâmesi (Rüsumat Sâlnâmesi) 1925-1926*, (1926). İstanbul: İstanbul Matbaası.
- Türkiye Cumhuriyeti Devlet Sâlnâmesi (Rüsumat Sâlnâmesi) 1926-1927*, (1927). Matbuat Müdüriyet Umumiyesi Neşriyatı: 2.
- Türkiye Cumhuriyeti Devlet Sâlnâmesi (Rüsumat Sâlnâmesi) 1927-1928*, (1928). Matbuat Müdüriyet Umumiyesi Neşriyatı: 3.
- Türkiye Cumhuriyeti Devlet Yıllığı 1928-1929* (1929), Matbuat Umum Müdürlüğü Neşriyatı: 4, İstanbul: Devlet Matbaası.
- 1927 Tarım Sayımı* (1970). Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.
- 28 Teşrinievvel 1927 Umumî Nüfus Tahriri Mufassal Neticeler.* (1929). Fasikül I. Ankara: Hüsnütabiat Matbaası.
- 28 Teşrinievvel 1927 Umumî Nüfus Tahriri Usuller Kanun ve Talimatnameler Neticelerin Tahlili.* (1929). Fasikül III. Ankara: Başvekâlet Müdevvenat Matbaası.

